

KAPITEL 9 / CHAPTER 9⁹

HABITUAL METAMORPHOSES IN THE CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-013

Вступ

Сучасний науковий дискурс щодо шляхів розвитку суспільства зазвичай виходить із досвіду США, країн ЄС, держав південно-східної Азії та спирається здебільшого на статистичні дані. Створюється хибне враження, що інформатизація – це закономірний цивілізаційний процес із незначними регіональними відмінностями, головною перешкодою для якого є інформаційна нерівність. Наразі альтернатив у науковому дискурсі немає, й нашій державі не залишається нічого іншого, як «наздоганяти». Саме тому з огляду на імплементацію (від лат. *impleo* – наповнюю, виконую) Україною ідей сталого розвитку суспільства на часі перегляд традиційних габітуальних практик, що дозволить уникнути системних прорахунків й ефективно використати світовий досвід.

Виклад основного матеріалу.

Наразі однією з провідних вважається фінська модель соціального розвитку – «держава добробуту» (welfare state). Мануель Кастельс і Пекка Хіманен виокремлюють такі її визначальні складники: безкоштовна освіта й охорона здоров'я, соціальний захист населення на державному рівні. Засадничими характеристиками «держави добробуту» є безкоштовність, універсальність і винятково публічний характер [10, с. 95]. «Саме ця система забезпечує низький рівень соціальної несправедливості та виключення у Фінляндії» [11, с. 96]. Завдяки успішній діяльності ІТ-компаній, розробці й упровадженню в соціальну сферу медіатехнологій та інновацій ця країна перетворилася на «державу добробуту». Високі податки не призвели до економічної стагнації та не перешкодили інноваціям, а навпаки, забезпечили ринок праці висококваліфікованою робочою силою і створили попит на інформаційно-комунікаційні технології та відповідні послуги. Своєю чергою зріс рівень життя, насамперед завдяки значному скороченню часу, витраченого жінками на хатні справи та догляд за дітьми. Поза тим, соціальні програми сприяли оздоровленню жінок, значно покращивши їхні позиції на ринку праці, громадській ниві тощо.

Отже, в економіці постіндустріального суспільства за умови сталого розвитку має домінувати інноваційний сектор з індустрією знань, конкуренцією й адюкратією [12, с. 67, 231, 341] – гнучкими, поліморфними об'єднаннями, що

⁹Authors: Knysh Inna Vasylivna

¹⁰ Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / відп. ред., прим. та коментарі С. Л. Удовік; пер. з англ. О. В. Андреева та ін. Київ: Ваклер, 2006. 256 с. (Серія: Cogitatio nova).

¹¹ Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / відп. ред., прим. та коментарі С. Л. Удовік; пер. з англ. О. В. Андреева та ін. Київ: Ваклер, 2006. 256 с. (Серія: Cogitatio nova).

¹² Тоффлер Е. Третя Хвиля / з англ. пер. А. Євса. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

швидко трансформуються, пристосовуючись до змін, а також більшою часткою задіяних у сфері послуг, ніж у промисловому виробництві, врізноманітненям життя [13]. Інформація може замінити більшість матеріальних ресурсів і стати основним знаряддям «інформаційного робітника» (Пітер Друкер) [14], «людини знання» (Мануель Кастельс) [15], «когнітарія» (Елвін Тоффлер) [16, с. 44, 102], «символічного аналітика» (Роберт Райх) [17], «knowledge classes» (Деніел Белл) [18, с. 144] та ін. Так формуються меритократія (від лат. *meritus* – гідний + давньогрец. *κράτος* – влада, управління) та нетократія (Олександр Бард і Ян Зодерквіст), нова форма управління суспільством, за якої головною цінністю є не матеріальні предмети, а інформація [19].

Постає питання про антропологічну долю цивілізації *Homo Mobilis*, адже «внаслідок розвитку техніки людина почне створювати себе сама так, як вона створює товари» [20, с. 133]. Цей процес вважається сприятливим, хоча й супроводжуватиметься втратою традиційної прихильності до країни, міста / села, громади, сім'ї тощо. Натомість кочівники-номади – творці, носії естетичного номадизму – вільно обиратимуть місце життя і, постійно переміщуючись, запанують у майбутньому над усім світом. Водночас номадам доведеться постійно навчатися і працювати, тому що вони втратять будь-яке уявлення про час [21, с. 105]. «З появою глобального інформаційного павутиння над цим уже побудованим територіальним / урбаністичним, архітектурним простором нашого світу утворився третій – кібернетичний простір, де його елементи позбавлені просторових вимірів, але вписані в єдину темпоральність стрімкого поширення. Із цього моменту людей не можна розділити фізичними перешкодами або часовими відстанями. Опосередкована комп'ютерними терміналами та відеомоніторами відмінність між тут і там втрачає будь-який сенс» [22, р. 13].

Жан-Франсуа Ліотар зазначає, що в сучасному світі «об'єкти та їх зміст втратили значення. Хвилює лише одне: “чи цікаві” вони» [23, р. 32–33], тобто світ перетворився на таке собі сховище потенційно цікавих об'єктів. Обов'язком громадян має стати «приємне» життя, держава ж повинна їм усіляко сприяти. З огляду на це кожне суспільство окреслюватиме межі, всередині яких можна буде

¹³ Тоффлер Е. Третя Хвиля / з англ. пер. А. Євса. Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

¹⁴ Drucker P. F. Landmarks of Tomorrow: A Report on the New «Post-Modern» World. New Jersey : Transaction Publishers, 1996. 270 p.

¹⁵ Кастельс М., Хіманен П. Інформаційне суспільство та держава добробуту. Фінська модель / відп. ред., прим. та коментарі С. Л. Удовік ; пер. з англ. О. В. Андреева та ін. Київ : Ваклер, 2006. 256 с. (Серія : Cogitatio nova).

¹⁶ Тоффлер Е. Метаморфози влади / пер. с англ. В. В. Белокосков, К. Ю. Бурмистров, Л. М. Бурмистрова и др. Москва : ООО «Изд-во АСТ», 2003. 669, [3].

¹⁷ Райх Р. Труд наций. Готовясь к капитализму XXI века. URL : http://iir-mp.narod.ru/books/inozemcev/page_1506.html

¹⁸ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : Academia, 2004. 788 с.

¹⁹ Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / пер. со швед. В. Мишучков. Санкт-Петербург : Манн, Иванов и Фербер, Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. 252 с. (Книги Стокгольмской школы экономики в Санкт-Петербурге).

²⁰ Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / [пер. с англ.]. Москва : Международные отношения, 1993. 135 с.

²¹ Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / [пер. с англ.]. Москва : Международные отношения, 1993. 135 с.

²² Virilio P. The Lost Dimension. New York : Semiotext(e), 1991. 146 p.

Zinchenko V. Humanism, enlightenment strategies and the deliberative potential of the democratic development of society. International Journal of Social Research. 2018. 2:17. P. 1–14. URL : <https://escipub.com/ijsr-2018-05-3001/>

²³ Lyotard J. F. Moralités postmodernes. Paris : Galilee, 1993. 213 p.

винаходити життєві стратегії й визначати передумови їх практичної реалізації. Однак у суспільстві, свідками занепаду якого ми є, виробництво стратегій ускладнене тим, що самі його принципи вразливі для критики, й за таких умов будь-яка нова стратегія відразу відкидається як нежиттєздатна [24, с. 151–153].

У сучасному глобалізованому світі, де формуються засади сталого розвитку, самої лише змоги щось виробляти вже замало – найвище цінується здатність збільшувати вартість товару і працювати на успіх компанії. Вочевидь, відбувається зсув у бік тих галузей, які Лестер Туроу та Брілі Ніколас називають «мозковими» [25], – біотехнологій, засобів масової інформації та комп'ютерного програмування, оскільки вони є єдиною надійною ставкою в глобальній економічній грі. Дешева робоча сила, якої наразі надлишок, без цих галузей не в змозі виробляти складну інноваційну продукцію, що потребує впровадження високих технологій, до того ж остання може коштувати значно дешевше, тому що вартість виробництва розробленого товару мінімізується.

Елвін Тоффлер пропонує варіанти пом'якшення «шоку майбутнього» та «шоку культури», які людина переживає внаслідок переходу суспільства на новий етап розвитку. Зокрема, йдеться про впровадження технологічних інновацій у всі сфери суспільного життя, що передбачає три стадії:

- породжувана творчістю (та креативністю. – І. К.) здійсненна ідея;
- традиційні й інноваційні практики (що є номадичними. – І. К.);
- поширення в суспільстві (маркетингові номадичні практики. – І. К.)

[26, с. 40].

У будь-якому разі запорукою успіху є суспільне сприйняття впроваджуваних інновацій.

Фахівці в зазначених галузях завдяки потенціалу всемережжя, творчим і креативним навичкам, фінансовій проникливості й ефективній рекламі здатні забезпечити, на переконання Чарльза Ханді, додаткову вартість продуктів і послуг в умовах постійних змін. Головна їхня риса – гнучкість, здатність адаптуватися до незліченної кількості нових ситуацій. Такий фахівець сам себе переатестовує, він чутливий до актуальних викликів у своїй галузі, пильно стежить за коливаннями ринку, зміною суспільних настроїв, а отже, завжди зможе вдосконалити продукт. Він не бажає зберігати постійну посаду в солідній корпоративній бюрократії, а воліє переходити від одного проекту до іншого, укладаючи нетривалі консалтингові контракти та постійно поповнюючи свої знання для ефективного розв'язання кожного завдання, з яким стикається. Власну кар'єру, власне портфоліо він створює сам, а не приймає з рук речників корпоративної бюрократії [27].

Як зауважує Віктор Зінченко, цим фахівцям у пригоді можуть стати

²⁴ Бауман З. От паломника к туристу. Социологический журнал. 1995. № 4. С. 133–154.

²⁵ Thurow L., Brealey N. The Future of Capitalism. New York : Penguin Books, 1996. 384 p.

²⁶ Тоффлер Э. Шок будущего / пер. с англ. под ред. П. С. Гуревич. Москва : ООО «Изд-во АСТ», 2001. 560 с.

²⁷ Handy C. The Age of Unreason. London : Arrow Business Books, 1995. 217 p.

практики «диверсифікації різноманітних моделей освіти», але така різноманітність і багатоваріантність не має виключати й їхньої своєрідності [28, с. 153]. Саме освіта, ґрунтована на «концепції критичної соціальної філософії освіти і критичної (радикальної) педагогіки» [29, с. 52], вможливує створення «деліберативного суспільства» [30, с. 122; 31], в якому не тільки має бути подолано гноблення та бідність, а й досягнуто якісно нового рівня свободи в усіх сферах людської діяльності [32, с. 122].

У висновковій частині звіту «Майбутнє робочих місць» Всесвітнього економічного форуму в Давосі [33] зазначено, що «четверта промислова революція, яка включає розробки в раніше не освоєних галузях, таких як штучний інтелект і машинознавство, робототехніка, нанотехнології, 3D-друк і генетика, біотехнологія, призведе до зміни й оновлення не тільки бізнес-моделей, а й ринків праці» [34, с. 5–8]. Уже зараз з'являються нові професії та види діяльності, що їх сучасні дослідники поділяють на чотири групи за сферами, з якими вони пов'язані:

1) з наукою і космосом (біогеолог, геобіолог, кріобіолог, ксенобіолог, астробіолог, астроінженер, космобіолог, космогеолог, менеджер із космотуризму тощо);

2) зі сферою бізнесу й інформаційно-комунікаційних технологій (хедхантер, андеррайтер, копірайтер, веб-майстер, веб-дизайнер, веб-девелопер, контент-менеджер, SMM-менеджер, SEO-фахівець тощо);

3) з івент-індустрією, рекламою і торгівлею (івент-менеджер, аніматор, бренд-менеджер, контент-редактор, банермейкер, PR-менеджер, спічрайтер, медіапланер, інтерв'юер, сюрвеєр, супервайзер, промоутер, аквізитор, комівоєжер, трейдер, мерчандайзер тощо);

4) із соціальною сферою (брейн-тренер, куратор онлайн-платформи, веб-психолог, ігромайстер, коуч, лайф-коуч, лайфстайл-тренер, «чоловік / дружина на годину» тощо) [35].

Наведений поділ професій є умовним, адже зі зростанням вимог щодо людиновимірності та людинопорівнянності всі вони так чи інакше пов'язані із соціальним середовищем і є його невід'ємними атрибутами.

Інші футурологи прогнозують, що у 2030 році ринок праці потребуватиме

²⁸ Зінченко В. Моделі філософії освіти в інтернаціональних формах менеджменту освіти. Специфіка континентальної європейської освітньо-наукової системи. *Філософія освіти*. 2015. № 2. С. 153–181.

²⁹ Культурно-гуманітарні стратегії розвитку університетської освіти в умовах динамічних суспільних трансформацій: монографія / Л. С. Горбунова, М. А. Дебич, В. В. Зінченко, І. М. Сікорська, І. В. Степаненко, О. М. Шипко. Київ: ІВО НАПН України, 2018. 226 с.

³⁰ Зінченко В. Деліберативні моделі модернізації інституційних процесів в глобальних умовах суспільних, освітніх та політико-економічних трансформацій. *Філософія освіти*. 2014. № 2. С. 108–130.

³¹ Thurow L., Brealey N. *The Future of Capitalism*. New York: Penguin Books, 1996. 384 p.

³² Зінченко В. Деліберативні моделі модернізації інституційних процесів в глобальних умовах суспільних, освітніх та політико-економічних трансформацій. *Філософія освіти*. 2014. № 2. С. 108–130.

³³ *The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2016. 157 p.

³⁴ *The Future of Jobs. Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution*. Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2016. 157 p.

³⁵ Новые профессии, появившиеся за последние 10 лет. Новые профессии XXI века. URL: <https://projectrussia.ru/new-occupations-have-emerged-in-the-past-10-years-new-professions-of-the-xxi-century.html>

фахівців зі створення штучних органів; зі зміни клімату; з розроблення альтернативного транспорту; з утилізування інформації; з наукової етики; з карантину; фермерів, які використовують генні технології; космічних архітекторів і пілотів; психологів і соціальних працівників для соцмереж; хірургів, які спеціалізуються на збільшенні об'єму пам'яті; консультантів для літніх людей; брокерів банку часу [36].

Водночас, за Володимиром Лепським, «постнекласична стратегія управління... пов'язана з концептуальним рухом від “віртуального об'єкта” до “віртуального суб'єкта”» [37, с. 166]. Формується новий світогляд і нове мислення; у людей з'являються нові звички, потреби, інтереси, цінності; видозмінюється соціальне середовище; збільшується кількість і обсяг обов'язків (виховання дітей, догляд за тваринами, облаштування оселі, догляд за нею, побутовою технікою, автівкою тощо), які людина перекладає на плечі інших, тобто окреслюється новий спосіб життя. Деякі чоловіки ж і досі ставляться до жінок утилітарно, скидаючи із себе тягар будь-яких зобов'язань (передусім шлюбних), відповідальності, хатніх справ, самообслуговування, що є прикметною рисою «суспільства споживачів».

Зрештою люди втрачають базові вміння та навички, що афірмують прояви аутсорсингу: не можуть рахувати подумки й натомість користуються калькулятором; не пишуть, а друкують на клавіатурі; не запам'ятовують інформацію, адже її можна зберегти на електронному носіїві й будь-якої миті відтворити, тощо. Учні (студенти) здебільшого майже не готуються до поточних занять і підсумкового контролю, обмежуючись лише певними функціями інформаційних джерел: пошук у всемережжі, копіювання в буфер обміну, вставка та збереження в іншому файлі; до того ж вони не наважуються (або неспроможні) хоча б прочитати вихідний документ, виправити помилки чи за потреби його скоротити.

Мобільних фахівців умовно поділяють на:

– аутсорсерів – професіоналів, які володіють «мережевим» і «мобільним» капіталом (Джон Уррі [38, с. 357–371]). Залучаючись до співпраці не у традиційний штат, а для виконання певного обсягу робіт, аутсорсер зобов'язується дотримуватися правил, установлених працедавцем;

– фрілансерів (від англ. *freelancer* – вільний списоносець = англ. *free* – вільний + *lancer* – кавалерист зі списом, найманий професійний військовик) – незалежних висококваліфікованих позаштатних професіоналів, які, відмовившись від традиційних трудових відносин, самотужки пропонують свої послуги на ринку праці («e-lancer» – електронний фрілансер (Томас Малоун,

³⁶ Новые профессии, появившиеся за последние 10 лет. Новые профессии XXI века. URL : <https://projectrussia.ru/new-occupations-have-emerged-in-the-past-10-years-new-professions-of-the-xxi-century.html>

³⁷ Инновационная сложность. Парадигма сложности в перспективе философской стратегии Жюль Делёза: материалы «круглого стола». Философия науки и техники. 2016. Т. 21. № 2. С. 149–181.

³⁸ Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

Роберт Лойбахер) [39; 40 (цит. за: 41, с. 10)], «web-lancer» – мережевий фрілансер [42, с. 10], «хобі-фрілансер» (В'ячеслав Харченко) [43, с. 1019] та ін.).

Мобільні фахівці створюють віртуальні команди [44], змінюючи габітуальні практики, створюючи мережеві сім'ї зі значним «мобільним» і «мережевим» капіталом (Джон Уррі) [45, с. 400–408] переважно в умовах «праці на відстані» (remote work), концепцію якої ще на початку 1970-х років обґрунтував Джек Ніллес [46]. Пізніше, розмірковуючи про віддалену працю, почали вести мову про «телероботу» (telework, telejob), «теледоступ» (telecommuting) (Андрій Шевчук [47], Кетрін Баррет, Річард Грін [48], Джеймс Кейлер [49], Джон Уррі [50, с. 306–393]), нетворкінг (Джон Уррі) [51, с. 317], «flexiplace», «flexible workplace» – гнучке (робоче) місце, «virtual workplace», «virtual office» – віртуальне робоче місце, віртуальний офіс, «hotelling / hoteling», «motelling / moteling» – отельну / мотельну систему, «hot desking» – систему «гарячих столів», «e-work» – працю в інтернеті, «home work / home working», «outwork / outworking» – роботу вдома, «home office» – домашній офіс, «taskwork / taskworking» – відрядну роботу, «putting-out system» – надомну працю, «home-at-work», «office-on-the-run» – домівку на роботі, офіс похапцем (Мануель Кастельс, Джон Уррі) [52, с. 318–320 (цит. за : 53, с. 79)]. За таких умов у людини виникає відчуття, що робота безперервна і вона завжди поруч.

У цьому контексті привертають увагу нові обставини: робота все більше набуває ознак віртуальності; щезає межа між містом і селом (бо, за Зигмунтом Бауманом, постає так зване «світове село»); використання соцмереж, із одного боку, стимулює поверхові зустрічі та зв'язки, з іншого – посилює відокремленість, ізольованість і самотність; анонімність (нікнейми, аватари тощо); атрофуються вміння та навички роботи зі складною інформацією і

³⁹ Малоун Т. У. Труд в новом столетии. Как новые формы бизнеса влияют на организации, стиль управления и вашу жизнь. Москва : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2006. 272 с.

⁴⁰ Jones R., Oyung R., Pace L. Working Virtually: Challenges of Virtual Teams. Hershey, PA : Cybertech Publishing, 2005. 194 p. Lyotard J. F. Moralites postmodernes. Paris : Galilee, 1993. 213 p.

⁴¹ Стребков Д. О., Шевчук А. В. Фрилансеры в информационной экономике: как россияне осваивают новые формы организации труда и занятости (по результатам Первой всероссийской переписи фрилансеров) : препринт WP4/2009/02. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высш. шк. экономики, 2009. 76 с.

⁴² Стребков Д. О., Шевчук А. В. Фрилансеры в информационной экономике: как россияне осваивают новые формы организации труда и занятости (по результатам Первой всероссийской переписи фрилансеров) : препринт WP4/2009/02. Москва : Изд. дом Гос. ун-та – Высш. шк. экономики, 2009. 76 с.

⁴³ Харченко В. С. «Фрилансер фрилансеру рознь»: типологизация свободных занятых на рынке удаленной работы. XV Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования», 20–23 марта 2012 г., Екатеринбург. Екатеринбург : УрФУ, 2012. С. 1015–1020.

⁴⁴ Jones R., Oyung R., Pace L. Working Virtually: Challenges of Virtual Teams. Hershey, PA : Cybertech Publishing, 2005. 194 p.

⁴⁵ Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Практис, 2012. 576 с.

⁴⁶ Nilles J. M. Managing Telework : Strategies for Managing the Virtual Workforce. 1st Edition. New York : John Wiley & Sons, 1996. 352 p.

⁴⁷ Шевчук А. В. Самозанятость в информационной экономике: основные понятия и типы. Экономическая социология. 2008. Т. 9. № 1. С. 51–64.

⁴⁸ Barrett K., Greene R. The Pros and Cons of Telecommuting to a Government Gig. URL : <http://www.governing.com/columns/smart-mgmt/gov-telework-public-sector.html>

⁴⁹ Caillier J. The Impact of Teleworking on Work Motivation in a U.S. Federal Government Agency. American Review of Public Administration. 2012. 42 (4). P. 461–480.

⁵⁰ Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Практис, 2012. 576 с.

⁵¹ Урри Дж. Социология за пределами обществ. Виды мобильности для XXI столетия / пер. с англ. Д. Кралечкин. Москва : Издат. дом Высш. шк. экономики, 2012. 336 с. (Серия : «Социальная теория»).

⁵² Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Практис, 2012. 576 с.

⁵³ Савельева Е. П. Новые группы профессионалов в условиях мобильного сетевого общества. Журнал социологии и социальной антропологии. 2011. Т. 14. № 3. С. 67–82.

великими текстами; формується снєк-культура – ми нашвидкуруч їмо, п'ємо, перевдягаємося, розв'язуємо проблеми, спілкуємося, шукаємо стосунків, кохаємося, народжуємо та виховуємо дітей тощо. Людина не здатна опиратися непереборному бажанню отримувати задоволення (від їжі, речей, сексу тощо) тут і зараз, без зайвих зусиль, непотрібних хвилювань та обтяжливих наслідків, і це на тлі агресивних адресних маркетингових кампаній.

Отже, ми делегуємо право жити за нас, перестаючи бути самими собою, і базове піклування про себе поступається місцем гедонізму. Ми втрачаємо здатність мислити, а отже, й свою особистість (авторство, здатність робити вибір, здійснювати вчинки та нести за них відповідальність, мати, транслювати й обстоювати власну думку тощо), все людське, ми самознищуємося. Тому нині, як ніколи, на часі формування образу людини майбутнього – кочівника-номада й «гіфа-суспільства», в якому інформаційно-комунікаційні технології із засобів поневолення перетворюються на засоби звільнення, чого можна досягти, як уважає Сергій Смирнов, «шляхом зміни нашої онтологічної ідентичності» [54, с. 5–17].

Як альтернативу дослідник обстоює переорієнтування зі (само)знищення людини на її збереження; формування нової антропології, що замінить давно віджилі конструкти та концепти, які й занурюють наших сучасників у суїцидальний стан (феномен кіборга: прикріплення до тіла людини штучного виробу, який згодом її вбиває). У цьому контексті важливого значення набуває створення, вдосконалення і тиражування нових антропопрактик, які мають стати масовими та задавати потужний тренд, здатний протидіяти не менш потужному трендові відходу. Потрібно розвивати духовний зір і висувати нову антропологічну альтернативу; розробляти й упроваджувати засоби існування, спрямовані на піклування людини про себе та середовище свого існування; змінювати її онтологічну ідентичність; учитися керувати антропологічними трендами. Ідеться про нові антропопрактики, націлені на антропологічне самовизначення – повернення людини вже не до природи, як у некласичний період наукового знання, а до самої себе й інших людей [55, с. 10].

Варто зауважити, що чимало дослідників значно стриманіше ставляться до номадологічного проєкту. Зокрема, Сергій Бородин виключає міжцивілізаційний діалог, уважаючи, що всезагальна цивілізація «новітніх кочівників» виростає з класичних земних і висотує з них усі життєві сили, залишаючи порожню оболонку [56]. Він зазначає, що номадична цивілізація паразитує на всіх суспільних утвореннях, чи то національних, чи то наднаціональних, і сьогодні де-факто стає найбільшим гравцем у світовій політиці. Щоб зберегти землю предків, членам світового співтовариства потрібно знати, з чим вони мають справу, щоб ураз не опинитися за червоними прапорами, де точиться запекла,

⁵⁴ Смирнов С. А. Антропология номадизма (Антропологические тренды и северный культурный код). Человек. 2014. № 3. С. 5–17.

⁵⁵ Смирнов С. А. Антропология номадизма (Антропологические тренды и северный культурный код). Человек. 2014. № 3. С. 5–17.

⁵⁶ Бородин С. Грядущая цивилизация «новых кочевников». URL : http://staretz.narod.ru/publish/nac_bez_i_geopolitika/novie_kochevniki.htm

смертельна боротьба за національну самоідентифікацію [57]. Цивілізація новітніх номадів щодня посилює свій усепланетарний вплив: «Там, де є хоча б один засіб масової інформації, проростає паросток номадичного ставлення до життя. Саме проростає, оскільки експансія номадів кардинально відрізняється від зовнішніх завойовницьких дій, за допомогою яких різні цивілізації в минулому встановили своє панування» [58, с. 42].

Еднан Карабаєв наголошує, що після занепаду біполярної системи номадологічний проєкт набуває реальних обрисів. Саме логіка здорового глузду визначає номадичну активність сучасного світу і сучасних міжнародних відносин. Пріоритетом стає протидія появі новітніх номадів, які забули свої витоки [59]. «Уперше в людини не буде адреси. Почуття прихильності до того місця, яке народжувало всі культури в минулому, перетвориться лише на слабкий, сповнений жалю спогад» [60, с. 105].

У суспільстві сталого розвитку зазнає метаморфоз і традиційна сім'я. За спостереженнями Аліси Толстокорової, поширюються і стають нормою [61, с. 94–111; 62, с. 23–32] габітуальні практики втрати «почуття загальності та прихильності» [63, с. 172] до сім'ї, друзів, сусідів, що створює «парадокс інверсії юмівських спадних концентричних кіл» [64, с. 6]. Зі збільшенням відстані (інше середовище, інше місто, інша країна) близькі люди віддаляються, натомість завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям малознайомі зближуються. Так формуються сімейні стосунки без постійного партнерства, сексу, дітей, ба навіть без фізіологічного тіла з його потребами [65]. Унаслідок зазначених процесів виникають нові типи сімей, які віддзеркалюють адаптування седентарів, номадів і неномадів до умов життя, що змінилось, а шлюб чим далі, тим більше стає «метафорою й індикатором глобалізації особистого життя» [66, с. 73].

Аліса Толстокорова виокремлює моделі активного очікування, що практикуються чоловіками жінок-заробітчанонок: «чоловіки-домогосподарки», «заступник заочного завідувача», «за себе і за того хлопця», а також рідними, які наглядають за їхніми дітьми: «білка в колесі» [67, с. 94–111; 68, с. 23–32]. Змінюється сам інститут батьківства з його концептом чоловічих

57 Бородин С. Грядущая цивилизация «новых кочевников». URL : http://starets.narod.ru/publish/nac_bez_i_geopolitika/novie_kochevniki.htm

58 Бородин С. Грядущая цивилизация «новых кочевников». URL : http://starets.narod.ru/publish/nac_bez_i_geopolitika/novie_kochevniki.htm

59 Карабаев Э. Мир номадизма: прошлое и будущее. URL : <http://www.mfa.kg/articles/>

60 Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / [пер. с англ.]. Москва : Международные отношения, 1993. 135 с.

61 Толстокорова А. В. «Папы» всекие нужны: трансформации института отцовства в украинской транснациональной семье. URL : http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf

62 Толстокорова А. В. Мы, дети галактики. Типы модальной личности в эпоху глобализации (эффект международной географической мобильности). Свободная мысль. 2015. № 5. С. 165–176.

63 Толстокорова А. В. Пенелопы постмодерна: модели активного ожидания в транснациональной семье украинских женщин-мигранток. Социальные явления. 2016. № 2 (5). С. 23–32.

64 Вебер А. Б. Современный мир и проблема глобального управления. Век глобализации. 2009. № 1. С. 3–15.

65 Ruspini E. Diversity in Family Life. Gender, Relationships and Social Change. Bristol : Policy University Press, 2014. 176 p.

66 Beck U. What is Globalization? Cambridge : Polity Press, 2000. 192 p.

67 Толстокорова А. В. «Папы» всекие нужны: трансформации института отцовства в украинской транснациональной семье. URL : http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf

68 Толстокорова А. В. Мы, дети галактики. Типы модальной личности в эпоху глобализации (эффект международной географической мобильности). Свободная мысль. 2015. № 5. С. 165–176

«патріархальних (батьківських) дивідендів», унаслідок чого можна вести мову про чотири моделі батьківства у транснаціональних сім'ях: «татусі-банкомати», «тато Пітер Пен», «тато-домогосподарка» і «тато мати Тереза» [69, с. 94–111].

Якщо Аліса Толстокорова, осмислюючи габітуальні практики, виходить головно зі ставлення подружжя до дітей, то Олексій Шляков зосереджується на принципово іншому типі стосунків – «чайлдфрі» (англ. childfree – «вільний від дітей») [70, с. 153], що його культивують люди з нормальною фертильністю та (ре)продуктивністю, свідомо відмовляючись від народження дітей. За уявленнями «чайлдфрі», дитина є якорем, що стримує їхній рух (кар'єра, приємне дозвілля, зокрема подорожі; виснаження моральних, емоційно-психічних і матеріальних ресурсів, розпорошення почуттів; ризику під час вагітності і пологів, післяпологові трансформації тіла; невпевненість у завтрашньому дні, ймовірність використання дітей недоброзичливцями тощо), а тому треба звільнитися від примусового виконання репродуктивної функції («народжувати – це право людини, а не її обов'язок») [71, с. 154].

Ідеологія «чайлдфрі» сприяла виникненню у 1991 році в Портленді (США, штат Орегон) «Руху за добровільне вимирання людства» («Voluntary Human Extinction Movement»). Його засновником є Лес Найт, який після повернення з В'єтнаму спершу приєднався до руху «Нульове зростання населення» («Zero Population Growth»), а згодом створив власну організацію. Її члени не закликають до самогубства чи стерилізації, але пропагують свідому відмову від народження дітей.

Тут доречні міркування Крістін Бахен, яка зауважує: «Немає більше святилища, де сім'я була б захищена від вторгнення ззовні, домівка тепер – це комунікаційний вузол, куди постійно надходять повідомлення, й здебільш глобального походження» [72, цит. за : 73, с. 402]. Такі мережеві сім'ї, що втратили нуклеарність, Грем Аллан і Грем Кроу називають «непевними» (unclear) [74, с. 132]. «“Непевні” сім'ї фрагментовані не тільки соціально, але й просторово, і більшість пар після розлучення роз'їжджаються по різних домівках. Необхідність переїздити між новими місцями проживання матері та батька спонукає до подорожей дітей і батьків, особливо якщо хтось із останніх переселився до іншого міста» [75, с. 132 (цит. за : 76, с. 402–403)]. Отже, як зазначає Джон Уррі, «нетворкінг сімейного життя відбувається завдяки

69 Толстокорова А. В. «Папы» всякие нужны: трансформации института отцовства в украинской транснациональной семье. URL : http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2014_3/Tolstokorova_2014_3.pdf

70 Шляков А. В. Феномен номадизма в культуре постмодерна : дисс. ... докт. филос. наук : 24.00.01 Теория и история культуры (философские науки). Тюмень : ФГАОУ ВО «Тюменский гос. ун-т», 2019. 328 с.

71 Шляков А. В. Феномен номадизма в культуре постмодерна : дисс. ... докт. филос. наук : 24.00.01 Теория и история культуры (философские науки). Тюмень : ФГАОУ ВО «Тюменский гос. ун-т», 2019. 328 с.

72 Bachen C. The Family in the Networked Society: A Summary of Research on the American Family. URL : https://www.researchgate.net/publication/247877400_The_Family_in_the_Networked_Society_A_Summary_of_Research_on_the_American_Family

73 Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

74 Allan G., Crow G. Families, Households and Society. London : Red Globe Press, 2001. 272 p.

75 Allan G., Crow G. Families, Households and Society. London : Red Globe Press, 2001. 272 p.

76 Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

зростанню кількості домогосподарств по всьому світу» [77, с. 403].

Як бачимо, чимало дослідників доволі песимістично налаштовані щодо змін у сучасному суспільстві, особливо за умов його сталого розвитку, закликаючи змінити онтологічну сутність людини, але ця риторика, на наше переконання, є марною, що підтверджує й досвід минулого, зокрема, пов'язаний із відомим закликотом Жана-Жака Руссо «назад до природи». Життєздатнішими виявилися вислів Протагора «*Homo mensura omnium rerum est*» («Людина є мірою всіх речей») [78, с. 203, 226, 240] й гасло Івана Мічурина («Ми не можемо чекати милостей від природи, взяти їх у неї – наше завдання» [79]).

Сучасний світ не тільки цілісний, а й складний. Цілісність і складність взаємопов'язані, й життя у складності є джерелом інновацій та фрустрацій (як от, соціальні проблеми) [80, с. 165]. Джон Уррі для опису мобільних відмовляється від опозиції «центр – периферія», натомість звертаючись до метафор «мережа», «потік» [цит. за : 81, с. 23] і «плинність» [82; 83; 84], що дозволяє позбутись уявлень про вихідну та кінцеву точки й санкціонує осмислення руху в його матеріальності без перебільшення напрямків та керованості. Рух складається з тілесних випробувань різних матеріальних і соціальних режимів «проживання-на-ходу» (*dwelling-in-motion*) [85, с. 81].

Затверджені у 2015 році на саміті ООН зі сталого розвитку положення скеровують Україну на досягнення його цілей. Згодом ці положення було висвітлено у Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [86] й в Указі Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [87]. Наведемо деякі найважливіші, на нашу думку, моменти, що безпосередньо стосуються трансформації габітуальних практик:

- заохочувати спільну відповідальність за ведення господарства і виховання дітей;
- розширювати доступ населення до послуг із планування сім'ї.
- Виконанню цих завдань сприятиме:
- системний моніторинг співвідношення часових витрат жінок / чоловіків на роботу з обслуговування домогосподарства з

77 Уррі Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

78 Платон. Собр. соч. : в 4 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1993. 528 с. (Философское наследие. Т. 116).

79 Мичурин И. В. Итоги шестидесятилетних трудов по выведению новых сортов плодовых растений. Изд. 3-е. Москва : Рипол Классик, 2013. 618 с.

80 Инновационная сложность. Парадигма сложности в перспективе философской стратегии Жюль Делёза: материалы «круглого стола». Философия науки и техники. 2016. Т. 21. № 2. С. 149–181.

81 Трубина Е. Г. Мобильность и седентаризм в социально-теоретическом дискурсе. Известия Уральского федерального университета. Сер. 3. Общественные науки. 2012. № 2 (103). С. 22–34.

82 Бауман З. Текущая современность / пер. с англ. ; под ред. Ю. В. Асочакова. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 240 с.

83 Урри Дж. Социология за пределами обществ. Виды мобильности для XXI столетия / пер. с англ. Д. Кралечкин. Москва : Издат. дом Высш. шк. экономики, 2012. 336 с. (Серия : «Социальная теория»).

84 Cresswell T. Introduction: Theorizing Place. Mobilizing Place, Placing Mobility: the Politics of Representation in a Globalized World / eds.: G. Verstraete, T. Cresswell. Amsterdam : Rodopi, 2002. P. 11–32. (Thamyris Intersecting: Place, Sex and Race).

85 Урри Дж. Мобильности / пер. с англ. А. В. Лазарева, вступ. ст. Н. А. Харламова. Москва : Праксис, 2012. 576 с.

86 Цілі сталого розвитку та Україна. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

87 Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

дезагрегацією даних за типом населеного пункту (місто / село) й упровадження єдиного стандарту збирання інформації на національному рівні;

- вдосконалення інфраструктури соціальних послуг (розвантаження жінок і розширення їхніх можливостей для особистісного розвитку й участі в інших сферах, ширше залучення чоловіків до ведення господарства і виховання дітей);
- можливість ухвалення свідомих і поінформованих рішень щодо бажаної кількості дітей і часу їх народження [88].

Висновки.

Отже, імплементація Україною ідей сталого розвитку передбачає перегляд і трансформацію усталених габітуальних практик щодо розподілу обов'язків із ведення домогосподарства та догляду за дітьми між жінками й чоловіками та надання першим більшої свободи. Ці заходи мають за мету покращення репродуктивного здоров'я жінок, піднесення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці, професійне зростання, кар'єрний розвиток, залучення до громадської діяльності тощо.

88 Цілі сталого розвитку та Україна. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>